

Ed. Ayhan Öz, *Erken Çocuklukta Ahlak ve Değer Eğitimi*, Nobel Yayıncılık, 2022, Ankara, 259 sayfa, ISBN: 978-625-417-805-4

*Ahsen Büber**

Erken çocukluk hem bedenen hem de psikolojik açıdan değişimin ve gelişimin en hızlı olduğu dönemdir. Bu dönemde verilen eğitim, çocuk tarafından daha hızlı şekilde benimsenip hayata geçirilmekte ve çocuğun ileriki yaşantısını da büyük oranda etkilemektedir. Bundan dolayı; çocuğun bakımını üstlenen kişi, erken çocukluk döneminde neyin eğitimini nasıl vereceğine dikkat etmek durumundadır. İncelemesini yapacağımız eser de bu kaygılarla ortaya çıkan editörlüğünü Ayhan Öz'ün yaptığı *Erken Çocuklukta Ahlak ve Değer Eğitimi* adlı kitaptır.

Erken çocukluk döneminde ahlak ve değer öğretiminin nasıl olması gerektiğini farklı disiplinlerden uzmanların katkılarıyla ortaya koymaya çalışan bu eser, 10 farklı yazarın katkıda bulunduğu 11 bölümden oluşmaktadır. Kitabın ana hedefinin “Erken Çocuklukta Ahlak ve Değer Eğitimi” ismiyle açılan yüksek lisans programlarına kaynaklık etmek olduğu belirtilmektedir. Kitabın önsözünde editör, kitabın temel amaçlarından birinin ahlaki normların ve belli başlı değerlerin bir vücutta hayat bulmasını isteyen başta eğitimciler olmak üzere, bu konuyu dert edinenlere yol göstermek olarak ifade etmektedir.

Kitapta yer alan bölüm başlıkları şu şekildedir: “Teorik Açıdan Değerler (Tanım, Sınıflandırma ve Eğitim)”, “Değerlerin Kaynağı ve Temelleri”, “Erken Çocuklukta Ahlak Gelişimi”, “Erken Çocuklukta Bakış Açısı Alma Becerisi ve Empati Gelişimi”, “Erken Çocukluk Döneminde Mahremiyet Eğitimi”, “Erken Çocuklukta Aile Katılımı”, “İslam Geleneğinde Çocuk”, “Okul Öncesi Din Eğitimi Yaklaşımları”, “Dinî Gelişim Kuramları ve Erken Çocukluk”, “Erken Çocuklukta Dinî Gelişim ve Din Eğitimi”, “Türkiye’de Okul Öncesi İlk Din Eğitimi Uygulaması: Diyanet 4-6 Yaş Kur’an Kursları”.

Kitapta her bölümün başında bölüme ait alt başlıklar verilmektedir. Örneğin, Hasan Dam’ın kaleme aldığı “Teorik Açıdan Değerler (Tanım, Sınıflandırma ve Eğitim)” bölümünün başlangıcında, bölümün “Giriş, Değer Kavramı, Değerlerin Sınıflandırılması, Değer Eğitimi, Sonuç, Kaynakça” kısımlarından oluştuğu görülmektedir. Böylelikle konunun nasıl işleneceği ve yazı kurgusunun görülmesi ve okuyucunun hedeften haberdar olması sağlanmaktadır. Bölüm sonlarında da yazarların kullandığı kaynaklar verilerek okuyucunun ilgili literatüre ulaşması sağlanmaktadır.

* Ahsen Büber, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi, E-Posta: ahsenbuberr@gmail.com, ORCID 0009-0006-2743-0061

Kitap, Hasan Dam'ın kaleme aldığı "Teorik Açıdan Değerler (Tanım, Sınıflandırma ve Eğitim) başlığı ile başlamaktadır. Çalışmanın bazı kısımlarında yazarın *İlköğretim Okullarında Değerler ve Karakter Eğitimi* isimli doktora tezinden de faydalanılmıştır. Kitabın ilk bölümünde değer, değerler eğitimi, değerler sınıflandırması, ahlak, fazilet, karakter gibi kavramlar üzerinde durularak ahlak ve değer eğitiminin kavramsal boyutu ele alınmaktadır. Genel olarak kavramların tanımlarına değinilerek mahiyetleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kavramların farklı bakış açılarıyla oluşturulan tanımlarından yola çıkarak daha kapsamlı bir tanıma ulaşma çabası olduğu bölüm boyunca görülmektedir.

İkinci bölüm Alper Yontar'ın kaleme aldığı "Değerlerin Kaynağı ve Temelleri" isimli kısımdır. Bu bölümde değerlerin kaynağı ile ahlaki, dini, toplumsal ve kültürel değerlere değinilmektedir. Genel olarak bu bölümde yazı kurgusunun anlamayı zorlaştırdığı ifade edilebilir. Değerin önemine defalarca değinilmesi sebebiyle zaman zaman kendi bölümü içinde tekrara düşen yazar, sonuç kısmında da bölümün değerlendirmesinden ziyade konunun başka bir boyutunu ele almaktadır. Bundan dolayı bölümün toparlanması okuyucuya kalmakta ve bu durum da ister istemez bazı ifadelerin havada kalmasına sebep olmaktadır.

"Erken Çocuklukta Ahlak Gelişimi" adlı üçüncü bölümü kaleme alan İbrahim Aşlamacı kitabın üçüncü bölümünde ahlak gelişimi ile ilgili temel kavramlara değindikten sonra insanın tabiatı ve ahlaki gelişimine yer vermiştir. Ahlaki gelişime ilişkin farklı yaklaşımlardan psikanalitik yaklaşım, sosyal öğrenme yaklaşımı, davranışçı yaklaşım ve bilişsel-gelişimsel yaklaşımlara değinilmiş ve bu yaklaşımlardan yola çıkarak erken çocuklukta ahlaki gelişimi desteklemeye yönelik eğitsel öneriler ele alınmıştır. Yazının kurgusu ve sınıflandırması kavramlar arasında bağlantı kurulmasını ve konunun kolay anlaşılmasını sağlamaktadır. Tablo kullanımı da konunun kavranmasını kolaylaştırmaktadır ancak tabloda yer alan bilgilerin metin içinde bir kez daha verilmesi tekrara düşülmesine sebep olmaktadır.

"Erken Çocuklukta Bakış Açısı Alma Becerisi ve Empati Gelişimi" adlı bölümün yazarı Yeliz Akın Okay, dördüncü bölümde erken çocuklukta bakış açısı alma becerisi ve empati gelişimini pek çok kuramdan yola çıkarak ele almaktadır. Kavramsal boyutun ağırlıklı olduğu bu bölümde yazar, tek bir tablo kullanmıştır ancak yeterince yoğun olan bu bölümde daha fazla tablo kullanılarak bölümün daha kolay anlaşılmasının sağlanabileceğini söylemek mümkündür. Bu bölümde kavramlara ve bilimsel araştırma verilerine yer verilmiş olmasına rağmen empati kavramı ile bakış açısı almanın ahlak ve değer eğitimiyle ilişkisinin doğrudan kurulduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bölümde ele alınan konulara bakıldığında; empati kavramı ve ilişkili diğer kavramların ele alındığı, empatinin duygusal, bilişsel, algısal boyutlarının ölçülmesi ve erken çocuklukta empatinin değişik yollarla ölçülmesi konusuna değinildiği görülmektedir. Ahlakla ilişkili olarak ise çocukta ahlak gelişimi ve empati konusuna değinildiği ancak burada da ahlaktan ziyade empatinin öne çıktığını söylemek mümkündür.

"Erken Çocuklukta Mahremiyet Eğitimi" adlı bölümü kaleme alan Esra Türk; beşinci bölümde erken çocukluk döneminde mahremiyet eğitime dair öncelikli konuları ele almaktadır. Mahremiyet eğitimi hem kendi mahremiyetini koruma hem de başkasının mahremiyetine saygı duyma düşüncesi üzerine inşa edilmesi gerektiği için kadın-erkek, çocuk, yetişkin, toplumun her bir ferdini doğrudan ilgilendirmektedir. Ancak özellikle erken çocukluk dönemi, mahremiyet algısının temellerinin atıldığı ve temelin sağlamlığına göre de devamının nasıl geleceğinin ipuçlarının verildiği bir dönemdir. Bu sebeple erken çocukluk döneminde ahlak ve değer eğitiminin mahremiyet algısıyla temellendirilmesi hem benlik algısının sağlıklı bir şekilde oluşmasında hem de

çocuğun istenmeyen bir durumla karşılaşması halinde neler yapması gerektiğini öğrenmesi adına büyük önem taşımaktadır. Mahremiyetin yalnızca cinsellik üzerinden ele alınmaması gerektiği ve sınır kavramının kapsamı anlatılarak konunun temellendirilmesi sağlanmaktadır. Konuyla ilgili problemlerin tespiti ve onlara yönelik çözüm önerilerinin yer alması, ayrıca metin içerisinde yer yer zikredilen önerilerin de son başlıkta maddeler halinde listelenmesi; okuyucunun zihninin toparlanması açısından önemlidir.

Kitaptaki diğer bölümlerden farklı olarak “Erken Çocuklukta Aile Katılımı” bölümü, İsmet Ayşegül Yıldırım ve Oğuz Keleş tarafından yazılmıştır. Kitabın altıncı bölümünde Bronfenbrenner (ö. 2005) ve Vygotsky’nin (ö. 1934) kuramlarına dayanarak çocuk gelişiminde ailenin önemine değinilmektedir. Son yıllarda okul-ev yaşamlarının beraber götürülmesi durumunun önemine dikkat çeken yazarlar, bu durumun sadece aile ya da sadece öğretmenin sorumluluğunda olmadığını altını çizerek görev dağılımının önemine dikkat çekmektedirler. Çocuğun eğitim hayatının sağlıklı ilerlemesi için önemli bilgilere yer verilirken, ahlak ve değer eğitime bu durumun yansımalarının nasıl olması gerektiğine pek değinilmemektedir.

“İslam Geleneğinde Çocuk” bölümü, kitabın editörü olan Ayhan Öz tarafından kaleme alınmıştır. Kitabın yedinci bölümünde İslam geleneğinde çocuk konusu ele alınmaktadır. Bölüm başında ilgili literatür verilerek güncel alan yazında çocuk konusunun yeterince ele alınmadığı sorununa dikkat çekilmektedir. Pek çok alime ve eserine değinilen bölümde, özellikle erken dönem alimleri ve eserleri zikredilmiştir. İbn Sahnun’un (ö. 256/870) *Âdâbü’l-Muallimin*, Kabisi’nin (ö. 403/1012) *Risaletü’l-Mufassıla*, Zernuci’nin (ö. 593/1196) *Ta’limü’l-Müteallim* eserinin yanında İmam Gazzali’nin (ö. 505/1111) *İhya* ve *Kimya-i Saadet* eserlerinde de çocuk konusuna yer verildiği görülmektedir. Eğitimle alakalı kitapların yanında çocukla ilgili en geniş bilgilere hukuk kitaplarında rastlandığı yazar tarafından ortaya konmaktadır. Örneğin Serahsi’nin (ö. 483/1090) *el-Mebsut* adlı eserinde hem çocukların hukuki statülerine değinilmiş hem de çocuklara nasıl davranılması gerektiği, yeme-içme durumlarının nasıl olması gerektiği gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca fikhi açıdan çocukların durumunu ele alan en önemli eserlerden biri olarak, İbn Kayyim el-Cevziyye’nin (ö. 751-1350) *Tuhfetü’l-Mevdud bi Ahkami’l-Mevlud* isimli eseri zikredilmektedir. Tüm bu eserlerin yanında pek çok başka eserin de farklı münasebetlerle bölüm içerisinde ele alındığını söylemek mümkündür. Bunlara ilaveten İslam geleneğinde çocuğun konumunun anlaşılması için Orta Çağ’daki anlayışla karşılaştırmalı olarak konunun ele alınışı, durumun güncel anlayışlara nasıl yansıdığı da görülmesini sağlamaktadır. Çocukluk döneminin genel özelliklerinin ayet ve hadislerden hareketle ele alındığı bölüm, çocukların özellikleri ile eğitimin nasıl olması gerektiği arasında ilişki kurulması açısından sonraki bölümlere temel oluşturmaktadır.

“Okul Öncesi Din Eğitimi Yaklaşımları” bölümü, Recep Kaymakcan’ın *Türkiye’de Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi Raporu* adlı bilimsel çalışması içerisinde daha önce yayımlanmıştır. Kitabın sekizinci bölümünde okul öncesi din eğitimi yaklaşımlarından özellikle din-ahlak ilişkisine değinen ve eğitim süreçlerinde bu alana yönelik çalışmaların olduğu Montessori ve Waldorf yaklaşımları ele alınmaktadır. Montessori yaklaşımına göre; din eğitiminde önemli olan çok şey öğrenmek değil, ne zaman ve nasıl bir öğretim yolu izlendiğidir. Amaçlanan şekilde bir din eğitimi için de daima çocuğun takip edilmesi ve dinlenmesi gerekmektedir. Yani çocuğun gelişimine uygun ve pratik hayattan soyutlanmamış bir din eğitimi süreci izlenmesi gerektiği düşüncesi hakimdir. Waldorf yaklaşımında ise; 14 yaşına kadar çocuğa dini ve ahlaki ilmiyal kurallarının öğretilmemesi gerektiği düşüncesi vardır. Her insanda dine karşı bir yönelim vardır ve uygun zemin ile zamanda ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda bu yaklaşıma göre, din ve ahlak birbirinden ayrılamazlar. Okul öncesi

İslam eğitimine bir örnek olması açısından da *IQRA Modeli* ele alınmaktadır. Bu modelde çocuğun gelişim düzeyi göz önünde bulundurularak Müslüman bir kimlik geliştirmek ve bunun için de deneyimleyerek ve gözlemleyerek öğrenmesini sağlayacak ortamı oluşturmak hedeflenmektedir. Çoğulcu din eğitimine örnek olması açısından da *Gift to Child* yaklaşımı ele alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre de dini bilinç doğuştan gelmektedir, yani sonradan ortaya çıkmaz. Din eğitimi ile yalnızca var olan bilincin gün yüzüne çıkması sağlanır. Türkiye’de okul öncesi dönemde din eğitimi verilmesi konusunda bu alana dair bilimsel birikimin ve modelin olmadığı yönündeki düşüncelere bir cevap niteliği taşıyan bölümde, dünyanın pek çok yerinde bunun örneklerinin olduğu ortaya konulmaktadır. Son yıllarda Türkiye’de de daha çok bilinmeye başlayan bu yaklaşımların ana fikri; erken çocukluk döneminde de din eğitiminin uygulamasının mümkün olduğudur. Burada asıl dikkat edilmesi gereken husus, neyin hangi yöntemlerle verileceğinin belirlenmesidir ve yazar da bunu ortaya koymaktadır.

“Dini Gelişim Kuramları ve Erken Çocukluk” isimli bölümün yazarı Sümeyra Uzun, kitabın dokuzuncu bölümünde erken çocukluk dönemiyle alakalı Piagetian, Neo-Piagetian ve Post-Piagetian dini gelişim kuramlarını ele almaktadır. Makalede 1940 ve sonrasındaki kuramların değişimi ortaya konmuştur ve bir görüşe göre erken çocukluk dönemindeki çocukların din eğitimindeki algıları, yetişkin din eğitimindeki benzemektedir. Kuramların arasındaki ilişkilerin tespiti ve yapılan analizler sayesinde, okuyucunun kuramlar arasındaki etkileşimi görmesi sağlanmaktadır.

“Erken Çocuklukta Dini Gelişim ve Din Eğitimi” isimli bölümün yazarı Gülsüm Pehlivan Ağırakça; kitabın onuncu bölümünde erken çocuklukta dini gelişim ve din eğitimi konusunu işlemektedir. Bilişsel gelişim ve ahlaki gelişim teorilerinden yola çıkarak erken çocukluk döneminin ele alındığı bölümde, J. Piaget (ö. 1980), Lev Vygotsky (ö. 1934), J. J. Rousseau (ö. 1778), Maria Montessori (ö. 1952) ve daha pek çok uzman eğitimci ve kuramcının görüşlerine yer verilmiştir. Böylelikle teorilerin pratik hayattaki karşılıklarının görülmesi sağlanmaktadır. Pek çok görüşe yer verildiği için bilgilerin derli toplu görülmesi adına bir tablo yapılması, bütüncül bir bakış olması adına güzel olabilirdi. Bununla beraber her başlığın yaş gruplarına göre sistematik halde ele alınmasının da okuyucunun konuyu anlamlandırmasını kolaylaştırdığını söylemek gerekir. Ayrıca inanç, ibadet ve ahlak eğitiminin her birinde öne çıkan hususların bölüm sonunda maddeler halinde verilmesi de okuyucunun konuyu pekiştirmesini sağlamaktadır.

“Türkiye’de Okul Öncesi İlk Din Eğitimi Uygulaması: Diyanet 4-6 Yaş Kur’an Kursları” isimli son bölümü Recep Kaymakcan kaleme almıştır. Bu bölümde, tüm bölümlerde anlatılan konuların pratiğe yansımalarının niteliğini değerlendirmek adına Diyanet 4-6 yaş Kur’an kursları konusu ele alınmaktadır. Sayısal verilerden yararlanılarak işlenen konu, 4-6 yaş Kur’an kurslarının öğretim programının değerlendirilmesini ve öğretmen görüşlerini içermektedir. Sayısal verilerin yoğunlukta olduğu bu bölümde, sadece “Yıllara Göre 4-6 Yaş Kur’an Kursları Öğrenci Sayıları” tablosunun yer alması, bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Çünkü diğer kısımlardaki veriler, bütünlüklü bir şekilde görülememektedir. Bununla birlikte sayısal verilerin yoğunluklu olması, saha çalışmalarından elde edilen veriler olması hasebiyle önemli bir veri kümesinin görünür hale gelmesini sağlamaktadır. Ayrıca yazar, son 10 yıldır ülkemizde olan uygulamanın olumlu ve olumsuz yanları tespit edilerek mevcut sorunlara çözüm önerileri sunmaktadır. Bu açıdan Türkiye’deki erken çocukluk dönemi din eğitiminin verildiği kurumlardaki iyileştirmelerin önünü açabilecek nitelikte bir bölüm olduğu söylenebilir.

Bölüm başlıkları dikkate alınarak aslında kitabın 3 ana konuyu ele aldığı ve bu konuların detaylandırıldığını söylemek de mümkündür. İlk 3 bölümde kitabın başlığında da yer alan değer ve ahlakla alakalı kavramsal boyutun ele alındığı söylenebilir. 4, 5 ve 6. bölümlerde ise erken çocukluk döneminin gelişim özellikleri üzerinde durulmaktadır. Son 5 bölümde ise erken çocuklukta din eğitimi konusu farklı boyutlarıyla incelenmektedir. Bu şekilde bir bölümlendirme çalışması, kitabın kurgusunun daha net görülmesini sağlayabilirdi.

Kavramsal çalışmalarla başlayan eser, okuyucunun konuyla ilişkili temel kavramlara dair eksik ya da yanlış bildiği bilgilerini tamamlayıp tashih etmektedir. Bunun yalnızca bir bölümde değil ilk üç bölümde ele alınıyor oluşu da her bir kavramın detaylıca incelenmesini ve sınırlarının çizilmesini sağlamaktadır. Kavramların anlam çerçevesinin netleştirilmesinin ardından gelen 4, 5 ve 6. bölümler gelişim özelliklerine göre erken çocuklukta eğitimin kapsamını ve bu süreçte nelere dikkat edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu sayede ahlak ve değer eğitiminin empati gelişimi, mahremiyet eğitimi ve aile katılımıyla doğrudan ilişkili olduğu okuyucuya gösterilmekte ve bu ilişkilerin ahlak ve değer eğitimindeki yansımaları fark ettirilmektedir. Erken çocukluk döneminin gelişim özellikleri ve bu dönemin eğitim anlayışıyla doğrudan ilişkili konulara yer verildikten sonra, İslamiyet'te çocuğa bakış üzerinden konu erken çocuklukta din eğitimi alanına bağlanmıştır. Daha sonra gelen bölümler din eğitimi yaklaşımlarını, dini gelişim kuramlarını ve dini gelişimi ele alarak erken çocukluk döneminde küresel manada nasıl bir din eğitimi anlayışı olduğunu ortaya koymaktadır. Böylelikle erken çocukluk döneminde din eğitimi verilmesine yönelik olumsuz bir tutum sergileyen insanlar için, bu eğitimin bir ihtiyaç olduğu ancak hangi bilginin nasıl verileceğine karar verilmesi hususunda farklılık görülebileceği gösterilmektedir. Son bölümde de tüm bölümlerde ortaya konan teorik bilgilerin, pratik hayata nasıl yansıdığı saha çalışmalarından elde edilen verilerle ortaya konulmaktadır. Böylelikle kitap, sadece bilgi boyutunda değil tecrübe boyutunda da bütüncül bir bakış açısının oluşmasını sağlamaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki; “Erken Çocuklukta Ahlak ve Değer Eğitimi” adıyla açılan yüksek lisans programına kaynaklık etmesi hedeflenen kitapta, ilk bölümlerde ahlak ve değer eğitimi olgusu merkezde iken 7. bölümden itibaren ahlak ve değer eğitiminden ziyade din eğitiminin merkezileştiği görülmektedir. Yalnızca “Erken Çocuklukta Dini Gelişim ve Din Eğitimi” isimli 10. bölümde erken çocuklukta dönemi gelişim alanlarından biri olarak ahlaki gelişim özellikleri ve erken çocukluk dönemi dini gelişim basamaklarından biri olarak da ahlak eğitimi ele alınmaktadır. Bundan dolayı kitabın ikinci yarısında ahlak ve değer eğitiminden ziyade din eğitiminin söz konusu edildiğini söylemek mümkündür.

İnsan hayatındaki önemli olgulardan olan ahlak ve değer eğitiminin ilahiyat, sosyoloji ve eğitim alanındaki akademisyenler tarafından ele alındığı bu eser, konunun kapsamlı bir şekilde ve değişik açılardan ele alınmasını sağlamıştır.